

KORZYSTANIE Z USŁUG W GOSPODARSTWACH ROLNYCH W POLSCE (NA PODSTAWIE DANYCH FADN)*

Małgorzata Kołodziejczak[✉]

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. Celem artykułu jest przedstawienie zmian w poziomie i strukturze korzystania z usług w gospodarstwach rolnych w Polsce. Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem bazy danych systemu rachunkowości rolnej FADN. Analizą objęto usługi według regionów i klas wielkości ekonomicznej w latach 2004–2012. We wszystkich regionach zwiększyła się wartość zakupu usług ogółem. W badanych latach największa była wartość usług do produkcji roślinnej, a w dalszej kolejności do produkcji zwierzęcej oraz usług transportowych. Nastąpił wzrost wartości i udziału usług do działalności operacyjnej. Zauważalna jest zależność, że im większe gospodarstwo rolne, tym większy udział usług weterynaryjnych w strukturze usług ogółem, natomiast zmniejsza się w nich udział usług do produkcji roślinnej i transportowych.

Słowa kluczowe: usługi, regiony, gospodarstwa rolne, wielkość ekonomiczna (ESU), FADN, Polska

WPROWADZENIE

Zmiany znaczenia i roli usług są konsekwencją, ale równocześnie stymulatorem przekształceń struktury gospodarki i jej unowocześniania. Przemiany społeczno-gospodarcze oraz zmieniające się, szczególnie w związku z rozszerzaniem Unii Europejskiej, uwarunkowania prowadzenia produkcji rolniczej w pierwszej

kolejności wywołują potrzebę korzystania z usług, a w drugiej tworzą warunki do podejmowania działań mających na celu rozwinięcie, a następnie rozpozsezcznienie działalności usługowej, także w sektorze rolnym (Kołodziejczak, 2015). Głównym powodem korzystania z usług jest brak ekonomicznego uzasadnienia dla samodzielnego wykonywania określonych czynności lub prac polowych ze względu na większą efektywność usługi oraz brak konieczności (lub możliwości) inwestowania w drogi sprzęt. Korzystanie z usług przez gospodarstwa rolne determinowane jest często przez przepisy techniczne i normy obowiązujące w Unii Europejskiej (np. w przypadku produkcji zwierzęcej), ale może też wynikać z niedoboru siły roboczej lub z chęci zyskania wolnego czasu przez właściciela gospodarstwa rolnego.

Celem artykułu jest przedstawienie zmian w poziomie i strukturze korzystania z usług przez gospodarstwa rolne w Polsce w ujęciu przestrzennym (na poziomie regionów) oraz w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego.

Przeanalizowano wartość zakupu usług w gospodarstwach rolnych oraz przedstawiono strukturę usług, ze szczególnym uwzględnieniem usług rolniczych (specjalistycznych do produkcji roślinnej i zwierzęcej), budowlanych (remontowych), transportowych,

*Praca naukowa finansowana ze środków na naukę NCN w latach 2011–2013, w ramach projektu badawczego nr N N112 388740, nt.: „Rola usług w sektorze rolnym w krajach Unii Europejskiej”.

[✉]dr inż. Małgorzata Kołodziejczak, Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 28, 60–637 Poznań, Poland, e-mail: małgorzata.kolodziejczak@up.poznan.pl

agroturystycznych, do produkcji leśnej, nierolniczych oraz pozostałych do działalności operacyjnej¹.

Analiza obejmowała lata 2004–2012. Ze względu na długi zakres czasowy konieczne było zastosowanie miary umożliwiającej zachowanie porównywalności badanych wskaźników. Aby to osiągnąć, za pomocą wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych (CPI) wyeliminowano wpływ zmienności cen, a wyniki wyrażono w cenach stałych z 2012 roku. W badaniach wykorzystano niepublikowane dane statystyczne, zebrane i przetworzone w ramach systemu zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych w UE – Farm Accountancy Data Network (FADN)² oraz literaturę przedmiotu.

Badanie przeprowadzono w dwóch ujęciach, dotyczących zróżnicowania regionalnego oraz klas wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych. W roku 2004 próba liczyła 11 104 gospodarstw reprezentatywnych dla pola obserwacji obejmującego 744 167 gospodarstw, natomiast w 2012 roku 10 909 gospodarstw reprezentatywnych dla pola obserwacji obejmującego 735 486 gospodarstw.

KORZYSTANIE Z USŁUG W REGIONACH

W latach 2004–2012 we wszystkich badanych regionach doszło do zwiększenia wartości zakupu usług (tab. 1). Największy wzrost zauważalny był na Mazowszu i Podlasiu oraz w Małopolsce i na Pogórzu (po 30%), następnie na Pomorzu i Mazurach (18%), a w najmniejszym stopniu wartość ta zwiększyła się w Wielkopolsce i na Śląsku (6%). Jednak to w tym regionie wartość

¹ Jest to klasyfikacja usług przeznaczona do kodowania wszystkich zaszczości występujących w gospodarstwie rolnym w ramach Polskiego FADN (Goraj i in., 2009). W literaturze występują różne klasyfikacje usług związanych z gospodarstwem rolnym. Wojciechowska (1979) ogół usług produkcyjnych dla rolnictwa określała jako system obsługi produkcyjnej rolnictwa, w skład którego wchodziły usługi przedprodukcyjne, produkcyjne i poprodukcyjne. Tomczak (1981) natomiast na podstawie kryterium działalności, w której dana usługa spełnia swoje zadania, wyróżnił usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego, z produkcją rolną oraz z budownictwem na wsi. Najczęściej przyjmuje się jednak klasyfikację stosowaną przez GUS, w której wyodrębnia się cztery grupy usług świadczonych rolnictwu (Radwan, 2010): usługi techniczne, budowlane, rolnicze i transportowe.

² Wyniki standardowe FADN dotyczą średniego gospodarstwa rolnego.

zakupu usług w analizowanych latach była największa i w 2012 roku wynosiła ponad 6 tys. zł. Nieznacznie mniejsza wartość występowała na Pomorzu i Mazurach (5,8 tys. zł), następnie na Mazowszu i Podlasiu (4,9 tys. zł), a najmniejsza w Małopolsce i na Pogórzu (3,5 tys. zł), przy średniej dla Polski 5 tys. zł (tab. 1).

Wśród wszystkich grup usług kupowanych przez gospodarstwa rolne dominowały usługi do produkcji roślinnej. Ich największa wartość, podobnie jak w przypadku usług ogółem, występowała w Wielkopolsce i na Śląsku (2,7 tys. zł), najmniejsza w Małopolsce i na Pogórzu (1,4 tys. zł). We wszystkich regionach (oprócz Pomorza i Mazur, gdzie zmalała o 8%) nastąpił wzrost ich wartości.

W zależności od regionu i roku wartość usług do produkcji zwierzęcej była 2-, 3,5-krotnie mniejsza niż do produkcji roślinnej. Wartość usług do produkcji zwierzęcej w Wielkopolsce i na Śląsku oraz na Pomorzu i Mazurach była najwyższa i kształtowała się powyżej 1 tys. zł, natomiast w dwóch pozostałych regionach była 1,3–2,5 razy niższa. Ponadto w dwóch badanych regionach (Pomorze i Mazury oraz Małopolska i Pogórze) nastąpiło zmniejszenie ich wartości, które wynikało przede wszystkim ze spadku wartości usług specjalistycznych do produkcji zwierzęcej³. Mimo że wartość usługowego odchowu zwierząt jest niewielka, można zaobserwować zwiększające się znaczenie tych usług na Pomorzu i Mazurach. W pozostałych regionach usługi te prawie zanikły. Wartość usług weterynaryjnych zwiększyła się we wszystkich badanych regionach, w największym stopniu na Mazowszu i Podlasiu (65% i w 2012 roku wynosiła 706 zł), natomiast ich największa wartość (1,1 tys. zł) wystąpiła w Wielkopolsce i na Śląsku.

Poza usługami do produkcji roślinnej i zwierzęcej gospodarstwa rolne korzystały również z usług budowlanych, transportowych, agroturystycznych, do produkcji leśnej, nierolniczych oraz pozostałych do działalności operacyjnej. Największą wartością spośród tych usług charakteryzowały się usługi transportowe, a ich zmniejszenie odnotowano jedynie w Wielkopolsce i na Śląsku (14%), co spowodowało, że region o najwyższej

³ Na usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej składa się między innymi odchów zwierząt (bydła, trzody i pozostałych zwierząt). W badanych latach w gospodarstwach rolnych w Polsce nie odnotowano w ogóle usługowego odchowu owiec, kóz i drobiu.

Tabela 1. Wartość usług w gospodarstwach rolnych w regionach w latach 2004–2012 (zł), ceny stałe z 2012 roku

Wyszczególnienie	Mazury Pomorze i Mazury		Wielkopolska i Śląsk		Mazowsze i Podlasie		Małopolska i Pogórze		Razem	
	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012
Liczba reprezentowanych gospodarstw	75 348	74 168	185 342	174 799	356 368	343 956	127 108	142 563	744 167	735 486
Liczba gospodarstw w próbie	1 478	1 712	3 730	3 951	4 549	3 997	1 347	1 249	11 104	10 909
Usługi ogółem	4 937,5	5 810,8	5 760,8	6 082,8	3 753,0	4 877,3	2 718,3	3 510,3	4 196,2	4 993,0
Usługi do produkcji roślinnej	2 405,9	2 207,1	2 584,0	2 731,1	1 844,2	2 193,7	1 302,1	1 528,5	1 992,7	2 193,9
Usługi specjalistyczne do produkcji roślinnej	127,9	237,1	250,2	175,2	145,5	128,5	105,2	171,7	162,9	158,9
Pozostałe usługi do produkcji roślinnej	2 278,1	1 970,0	2 333,8	2 555,9	1 698,7	2 065,2	1 196,9	1 356,8	1 829,8	2 034,9
Usługi do produkcji zwierzęcej	1 089,0	1 066,7	1 086,9	1 250,0	528,8	816,4	500,0	486,3	719,6	880,7
Usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	178,3	130,8	127,8	100,3	70,6	94,2	83,9	55,5	98,0	91,9
Usługowy odchów zwierząt	0,9	3,1	2,1	0,1	0,7	0,3	0,9	0,0	1,1	0,4
Usługowy odchów bydła	0,0	3,0	0,1	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3
Usługowy odchów trzody chlewnej	0,0	0,0	1,9	0,0	0,1	0,0	0,8	0,0	0,6	0,0
Usługowy odchów pozostałych zwierząt	0,9	0,1	0,1	0,0	0,3	0,3	0,1	0,0	0,3	0,1
Inne usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	177,3	127,8	125,7	100,3	70,0	93,9	82,9	55,5	96,9	91,4
Usługi weterynaryjne	849,1	869,1	915,0	1 104,4	428,1	705,7	375,4	411,7	583,0	759,9
Pozostałe usługi do produkcji zwierzęcej	61,7	66,8	44,1	45,2	30,1	16,5	40,8	19,2	38,6	28,9
Usługi remontowe	607,4	826,6	768,9	835,2	442,2	441,4	406,2	467,2	534,1	578,8
Usługi do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji	280,0	381,2	237,7	242,4	107,3	111,3	153,2	128,1	165,1	172,9
Usługi do remontów bieżących środków transportowych i maszyn	327,4	445,3	531,1	592,8	334,9	330,1	253,0	339,1	369,0	405,9
Usługi transportowe	786,8	1 502,5	1 250,9	1 073,3	905,5	1 292,7	473,7	895,1	905,8	1 184,6
Usługi agroturystyczne	13,2	1,7	2,2	0,0	2,7	1,1	0,8	0,4	3,3	0,8
Usługi do produkcji leśnej	0,1	0,58	0,6	1,87	0,5	0,61	1,8	0,72	0,7	0,93
Usługi do produkcji nierolniczej	7,7	1,85	15,9	1,41	0,8	1,63	1,1	0,81	5,3	1,44
Usługi pozostałe do działalności operacyjnej	27,3	173,22	51,4	160,19	28,3	111,30	32,6	102,72	34,7	127,50

Źródło: Niepublikowane dane FADN (2014).

ich wartości w roku 2004 (1,3 tys. zł), w 2012 znalazł się na trzecim miejscu, zaraz po Pomorzu i Mazurach oraz Mazowszu i Podlasiu. Równocześnie na Pomorzu i Mazurach oraz w Małopolsce i na Pogórzu wystąpił największy wzrost ich wartości, około 90%. W największym stopniu z usług remontowych korzystały gospodarstwa rolne w Wielkopolsce i na Śląsku oraz na Pomorzu i Mazurach (wzrost o 36%), a ich wartość kształtowała się tam powyżej 800 zł (przy średniej dla Polski około 600 zł); w pozostałych regionach były one na dwukrotnie niższym poziomie. Wartości te były jednak zróżnicowane w zależności od tego, czy dotyczyły remontów bieżących budynków, budowli i melioracji czy środków transportowych i maszyn.

Zdecydowanie na tę drugą grupę przeznaczano większą część środków pieniężnych, a wartości te były od 1,2 (Pomorze i Mazury) do 3 razy (Mazowsze i Podlasie) większe. Nieznaczna była wartość usług agroturystycznych, do produkcji leśnej i usług nierolniczych (średnia dla Polski wynosiła odpowiednio: 0,8; 0,9 i 1,4 zł). W badanych latach we wszystkich regionach nastąpiło zmniejszenie wartości usług agroturystycznych oraz do produkcji nierolniczej (oprócz Mazowsza i Podlasia), natomiast wzrosła wartość usług do produkcji leśnej (oprócz Małopolski i Pogorza). Największy wzrost wartości odnotowano w usługach do działalności operacyjnej, od dwóch do pięciu razy na Pomorzu i Mazurach, gdzie ich wartość była najwyższa (173 zł), natomiast nieznacznie mniejsza występowała w Wielkopolsce i na Śląsku.

W badanych latach w gospodarstwach rolnych zmianom ulegała struktura usług (tab. 2). We wszystkich regionach zauważalny jest wzrost udziału pozostałych usług do działalności operacyjnej, zmniejszenie udziału usług do produkcji roślinnej, a także specjalistycznych i pozostałych usług do produkcji zwierzęcej. Ponadto nastąpił nieznaczny wzrost udziału usług do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji (Pomorze i Mazury) oraz zmniejszenie udziału w przypadku usług do remontów bieżących środków transportowych i maszyn (Mazowsze i Podlasie). Jedynie w Wielkopolsce i na Śląsku zmniejszył się udział usług transportowych w strukturze usług ogółem. W przypadku usług agroturystycznych, do produkcji leśnej i nierolniczych, ze względu na ich bardzo niskie wartości trudno stwierdzić jakiegokolwiek zmiany w strukturze usług ogółem.

W 2012 roku największym udziałem w strukturze usług ogółem charakteryzowały się usługi do produkcji

roślinnej (38–45%), następnie usługi transportowe (około 25%, jedynie w Wielkopolsce i na Śląsku 18%) oraz weterynaryjne (12–18%). Na poziomie 7–10% kształtował się udział usług do remontów bieżących środków transportowych i maszyn, a 2,5–6,5% – do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji. Najmniejszy udział w strukturze usług ogółem miały usługi specjalistyczne (1,5–2%) i pozostałe (0,3–1%) do produkcji zwierzęcej, a także pozostałe usługi do działalności operacyjnej (około 3%).

KORZYSTANIE Z USŁUG WEDŁUG WIELKOŚCI EKONOMICZNEJ GOSPODARSTW ROLNYCH

Na podstawie danych zaprezentowanych w tabeli 3 można stwierdzić, że wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa zwiększa się wartość zakupionych usług. Zauważyć można jednak pewne odstępstwa, np. w 2004 roku w gospodarstwach dużych wartość pozostałych usług specjalistycznych do produkcji zwierzęcej była nieznacznie mniejsza niż w gospodarstwach średnio dużych. Ponadto w 2012 roku nie występowała taka zależność w usługach do produkcji leśnej i usługach nierolniczych, gdyż wartości te – począwszy od gospodarstw średnio dużych – ulegały zmniejszeniu. Usługi agroturystyczne natomiast występowały w gospodarstwach bardzo małych, małych, średnio małych oraz w średnio dużych (jedynie w 2004 roku) i tylko w grupie gospodarstw średnio małych nastąpiło zwiększenie ich wartości. Zauważalne jest odchodzenie przez gospodarstwa rolne od usługowego odchowu zwierząt. W roku 2004 można było zauważyć jeszcze nieznaczne wartości w przypadku tego typu usług w gospodarstwach – od bardzo małych do średnio dużych, natomiast w roku 2012 te usługi prawie w ogóle nie występowały. Wyjątek stanowiły gospodarstwa duże, w których w analizowanych latach usługowy odchów zwierząt zwiększył się, i to dość znacznie, w zakresie odchowu bydła i pozostałych zwierząt. W badanym okresie można zaobserwować w gospodarstwach bardzo małych, małych i bardzo dużych zmniejszenie wartości usług do produkcji zwierzęcej (poza usługami weterynaryjnymi) oraz w gospodarstwach bardzo dużych również do produkcji roślinnej. Gospodarstwa średnio małe (oprócz usługowego odchowu zwierząt) i duże (oprócz usług do działalności nierolniczej) są jedynymi spośród badanych gospodarstw rolnych, w których nastąpiło zwiększenie wartości wszystkich badanych usług (tab. 3).

Tabela 2. Struktura korzystania z usług w gospodarstwach rolnych w regionach w latach 2004–2012 (zł), ceny stałe z 2012 roku

Wyszczególnienie	Pomorze i Mazury		Wielkopolska i Śląsk		Mazowsze i Podlasie		Małopolska i Pogórze		Razem	
	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012
Usługi ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Usługi do produkcji roślinnej	48,7	38,0	44,9	44,9	49,1	45,0	47,9	43,5	47,5	43,9
Usługi specjalistyczne do produkcji roślinnej	2,6	4,1	4,3	2,9	3,9	2,6	3,9	4,9	3,9	3,2
Pozostałe usługi do produkcji roślinnej	46,1	33,9	40,5	42,0	45,3	42,3	44,0	38,7	43,6	40,8
Usługi do produkcji zwierzęcej	22,1	18,4	18,9	20,5	14,1	16,7	18,4	13,9	17,1	17,6
Usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	3,6	2,3	2,2	1,6	1,9	1,9	3,1	1,6	2,3	1,8
Usługowy odchów zwierząt	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Usługowy odchów bydła	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Usługowy odchów trzody chlewnej	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Usługowy odchów pozostałych zwierząt	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Inne usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	3,6	2,2	2,2	1,6	1,9	1,9	3,1	1,6	2,3	1,8
Usługi weterynaryjne	17,2	15,0	15,9	18,2	11,4	14,5	13,8	11,7	13,9	15,2
Pozostałe usługi do produkcji zwierzęcej	1,2	1,1	0,8	0,7	0,8	0,3	1,5	0,5	0,9	0,6
Usługi remontowe	12,3	14,2	13,3	13,7	11,8	9,1	14,9	13,3	12,7	11,6
Usługi do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji	5,7	6,6	4,1	4,0	2,9	2,3	5,6	3,6	3,9	3,5
Usługi do remontów bieżących środków transportowych i maszyn	6,6	7,7	9,2	9,7	8,9	6,8	9,3	9,7	8,8	8,1
Usługi transportowe	15,9	25,9	21,7	17,6	24,1	26,5	17,4	25,5	21,6	23,7
Usługi agroturystyczne	0,3	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Usługi do produkcji leśnej	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Usługi do produkcji nierolniczej	0,2	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Usługi pozostałe do działalności operacyjnej	0,6	3,0	0,9	2,6	0,8	2,3	1,2	2,9	0,8	2,6

Źródło: Niepublikowane dane FADN (2014) i obliczenia własne.

Tabela 3. Wartość usług w gospodarstwach rolnych według wielkości ekonomicznej w latach 2004–2012 (zł), ceny stałe z 2012 roku

Wyszczególnienie	Bardzo małe (<4 ESU)		Małe (4 ≤ 8 ESU)		Średnio małe (8 ≤ 16 ESU)		Średnio duże (16 ≤ 40 ESU)		Duże (40 ≤ 100 ESU)		Bardzo duże (≥100 ESU)		Razem	
	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012
Liczba reprezentowanych gospodarstw	169 889	305 884	319 770	326 053	179 404	72 561	62 874	21 478	9 732	9 107	2 498	403	744 167	735 486
Liczba gospodarstw w próbie	903	1 150	2 358	4 256	3 430	3 020	3 416	1 735	869	727	128	21	11 104	10 909
Usługi ogółem	2 285,8	3 167,1	3 020,8	4 631,8	5 149,2	8 281,1	8 319,4	13 680,3	15 276,2	27 055,3	69 204,5	129 478,4	4 196,2	4 993,0
Usługi do produkcji roślinnej	1 398,0	1 692,2	1 706,7	2 210,2	2 323,1	3 095,4	2 951,3	4 152,9	4 651,6	6 434,3	20 848,1	7 235,9	1 992,7	2 193,9
Usługi specjalistyczne do produkcji roślinnej	78,8	112,4	116,7	125,5	196,8	309,6	325,9	428,4	538,4	1 033,2	3 809,0	1 292,1	162,9	158,9
Pozostałe usługi do produkcji roślinnej	1 319,2	1 579,8	1 590,0	2 084,7	2 126,3	2 785,8	2 625,4	3 724,5	4 113,2	5 401,1	17 039,1	5 943,8	1 829,8	2 034,9
Usługi do produkcji zwierzęcej	226,7	241,8	388,5	620,2	849,0	2 030,8	2 141,4	4 430,2	4 204,8	11 225,4	17 965,7	66 558,3	719,6	880,7
Usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	20,9	11,4	47,6	45,4	96,8	297,5	364,4	724,4	546,6	1 222,0	3 443,0	2 495,2	98,0	91,9
Usługowy odchów zwierząt	0,1	0,0	0,6	0,0	0,6	0,1	7,4	0,3	2,8	34,0	0,0	0,0	1,1	0,4
Usługowy odchów bydła	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	1,6	23,8	0,0	0,0	0,2	0,3
Usługowy odchów trzody chlewnej	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0
Usługowy odchów pozostałych zwierząt	0,1	0,0	0,0	0,0	0,5	0,1	1,6	0,2	0,9	10,2	0,0	0,0	0,3	0,1
Inne usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	20,8	11,4	46,9	45,4	96,2	297,4	357,0	724,2	543,8	1 188,0	3 443,0	2 495,2	96,9	91,4
Usługi weterynaryjne	195,5	224,6	314,6	554,6	709,2	1 664,9	1 654,9	3 566,8	3 550,1	9 582,4	13 682,5	61 352,3	583,0	759,9
Pozostałe usługi do produkcji zwierzęcej	10,3	5,8	26,4	20,3	43,0	68,4	122,2	139,0	108,2	421,0	840,2	2 710,8	38,6	28,9
Usługi remontowe	188,3	274,1	311,5	522,4	682,5	1 046,3	1 426,5	2 129,2	3 056,3	4 284,4	9 609,2	27 049,9	534,1	578,8
Usługi do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji	53,6	78,8	90,8	151,2	187,4	285,5	524,9	687,5	1 199,6	1 278,4	2 570,1	16 505,9	165,1	172,9
Usługi do remontów bieżących środków transportowych i maszyn	134,7	195,3	220,6	371,1	495,2	760,8	901,7	1 441,7	1 856,6	3 006,1	7 039,1	10 544,0	369,0	405,9
Usługi transportowe	440,2	866,1	588,9	1 167,4	1 251,3	1 760,1	1 720,5	2 374,5	3 153,8	4 090,1	19 050,2	24 161,4	905,8	1 184,6
Usługi agroturystyczne	10,2	0,2	0,0	0,4	3,2	5,1	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,3	0,8
Usługi do produkcji leśnej	0,6	0,26	0,3	0,20	1,0	7,40	1,4	0,05	1,3	0,00	24,9	0,00	0,7	0,93
Usługi do produkcji nierolniczej	0,1	0,00	1,5	1,62	3,3	5,81	6,3	5,23	7,5	0,14	960,1	0,00	5,3	1,44
Usługi pozostałe do działalności operacyjnej	21,8	83,94	23,4	86,17	35,7	282,07	69,6	496,76	200,9	775,39	746,2	4 472,80	34,7	127,50

Źródło: Niepublikowane dane FADN (2014).

Struktura usług w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej jest zróżnicowana. W gospodarstwach bardzo małych, małych i średnio małych w strukturze usług ogółem przeważały usługi

do produkcji roślinnej (37–53%), a ich udział malał wraz ze zwiększającą się wielkością klas ekonomicznych gospodarstwa rolnego (tab. 4). Można przypuszczać, że im mniejsze gospodarstwo rolne, tym bardziej

Tabela 4. Struktura korzystania z usług w gospodarstwach rolnych według wielkości ekonomicznej w latach 2004–2012 (zł), ceny stałe z 2012 roku

Wyszczególnienie	Bardzo małe (<4 ESU)		Małe (4 ≤ 8 ESU)		Średnio małe (8 ≤ 16 ESU)		Średnio duże (16 ≤ 40 ESU)		Duże (40 ≤ 100 ESU)		Bardzo duże (≥100 ESU)		Razem	
	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012
Usługi ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Usługi do produkcji roślinnej	61,2	53,4	56,5	47,7	45,1	37,4	35,5	30,4	30,5	23,8	30,1	5,6	47,5	43,9
Usługi specjalistyczne do produkcji roślinnej	3,4	3,5	3,9	2,7	3,8	3,7	3,9	3,1	3,5	3,8	5,5	1,0	3,9	3,2
Pozostałe usługi do produkcji roślinnej	57,7	49,9	52,6	45,0	41,3	33,6	31,6	27,2	26,9	20,0	24,6	4,6	43,6	40,8
Usługi do produkcji zwierzęcej	9,9	7,6	12,9	13,4	16,5	24,5	25,7	32,4	27,5	41,5	26,0	51,4	17,1	17,6
Usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	0,9	0,4	1,6	1,0	1,9	3,6	4,4	5,3	3,6	4,5	5,0	1,9	2,3	1,8
Usługowy odchów zwierząt	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Usługowy odchów bydła	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Usługowy odchów trzody chlewnej	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Usługowy odchów pozostałych zwierząt	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Inne usługi specjalistyczne do produkcji zwierzęcej	0,9	0,4	1,6	1,0	1,9	3,6	4,3	5,3	3,6	4,4	5,0	1,9	2,3	1,8
Usługi weterynaryjne	8,6	7,1	10,4	12,0	13,8	20,1	19,9	26,1	23,2	35,4	19,8	47,4	13,9	15,2
Pozostałe usługi do produkcji zwierzęcej	0,4	0,2	0,9	0,4	0,8	0,8	1,5	1,0	0,7	1,6	1,2	2,1	0,9	0,6
Usługi remontowe	8,2	8,7	10,3	11,3	13,3	12,6	17,1	15,6	20,0	15,8	13,9	20,9	12,7	11,6
Usługi do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji	2,3	2,5	3,0	3,3	3,6	3,4	6,3	5,0	7,9	4,7	3,7	12,7	3,9	3,5
Usługi do remontów bieżących środków transportowych i maszyn	5,9	6,2	7,3	8,0	9,6	9,2	10,8	10,5	12,2	11,1	10,2	8,1	8,8	8,1
Usługi transportowe	19,3	27,3	19,5	25,2	24,3	21,3	20,7	17,4	20,6	15,1	27,5	18,7	21,6	23,7
Usługi agroturystyczne	0,4	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Usługi do produkcji leśnej	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Usługi do produkcji nierolniczej	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	1,4	0,0	0,1	0,0
Usługi pozostałe do działalności operacyjnej	1,0	2,7	0,8	1,9	0,7	3,4	0,8	3,6	1,3	2,9	1,1	3,5	0,8	2,6

Źródło: Niepublikowane dane FADN (2014) i obliczenia własne.

ekonomiczny wydaje się zakup usług. W następnej kolejności w strukturze usług w tej grupie gospodarstw rolnych można wymienić usługi transportowe (21–27%), a następnie w gospodarstwach bardzo małych – usługi do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji (9%), a w małych i średnio małych – usługi weterynaryjne. W tej grupie gospodarstw rolnych wyodrębnić można również usługi do remontów bieżących środków transportowych i maszyn (6–9%). Najmniejszy udział miały usługi specjalistyczne i pozostałe do produkcji zwierzęcej (0,5–3,6%), a także pozostałe usługi do działalności operacyjnej (2–3,5%). Gospodarstwa średnio duże wyróżniały się na tle pozostałych odmianą strukturą usług ogółem. Największy udział miały usługi do produkcji roślinnej (30%), a następnie usługi weterynaryjne (26%) oraz transportowe i remontowe (po 17%), przy czym w tej grupie dominowały usługi do remontów bieżących środków transportowych i maszyn, a najmniejszym udziałem cechowały się specjalistyczne usługi do produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz pozostałe do działalności operacyjnej. W strukturze gospodarstw największych, czyli dużych i bardzo dużych, dominowały usługi weterynaryjne (odpowiednio 35 i 47%), w dalszej kolejności w gospodarstwach dużych były usługi do produkcji roślinnej (23%) oraz transportowe i remontowe (po 15%). W gospodarstwach bardzo dużych natomiast, zaraz po usługach weterynaryjnych, największy był udział usług remontowych, ale odmiennie niż w gospodarstwach mniejszych tutaj przeważały usługi do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji.

W strukturze udziału usług według klas wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych zauważalna jest zależność, że im większe gospodarstwo rolne, tym większy udział usług weterynaryjnych w strukturze usług ogółem, natomiast zmniejsza się w nich udział usług do produkcji roślinnej i transportowych. Ponadto w badanym okresie poza wzrostem udziału usług weterynaryjnych i pozostałych do działalności operacyjnej zauważalne są zmniejszenia udziału pozostałych grup usług, szczególnie do produkcji roślinnej, których udział w strukturze ogółem najbardziej zmniejszył się w gospodarstwach bardzo dużych z – 30 do niecałych 6%.

PODSUMOWANIE

W artykule podjęto próbę przedstawienia poziomu i struktury korzystania z usług w gospodarstwach

rolnych w Polsce. W wyniku przeprowadzonego badania stwierdzono, że:

1. W latach 2004–2012 we wszystkich badanych regionach zwiększyła się wartość zakupu usług, najbardziej na Mazowszu i Podlasiu oraz w Małopolsce i na Pogórzu (po 30%), a najmniej w Wielkopolsce i na Śląsku (6%). Jednak to w tym regionie wartość zakupu usług w analizowanych latach była największa, natomiast najmniejsza – w Małopolsce i na Pogórzu. Wartościowo dominowały usługi do produkcji roślinnej i w zależności od regionu oraz roku ich wartość w odniesieniu do produkcji zwierzęcej była 2- do 3,5-krotnie większa.

2. Poza usługami do produkcji roślinnej i zwierzęcej gospodarstwa rolne korzystały również z usług budowlanych, transportowych, agroturystycznych, do produkcji leśnej, nierolniczych oraz pozostałych do działalności operacyjnej. Największą wartością spośród tych usług charakteryzowały się usługi transportowe, a niewielką usługi agroturystyczne, do produkcji leśnej i nierolniczej.

3. W badanych latach struktura usług ulegała zmianom. We wszystkich regionach zauważalny jest wzrost udziału pozostałych usług do działalności operacyjnej, zmniejszenie udziału usług do produkcji roślinnej, a także specjalistycznych i pozostałych usług do produkcji zwierzęcej. Ponadto nastąpił nieznaczny wzrost udziału w strukturze usług ogółem usług do remontów bieżących budynków, budowli i melioracji (Pomorze i Mazury) oraz zmniejszenie udziału w przypadku usług do remontów bieżących środków transportowych i maszyn (Mazowsze i Podlasie). W odniesieniu do usług agroturystycznych, do produkcji leśnej i nierolniczych ze względu na ich bardzo niskie wartości trudno stwierdzić jakiegokolwiek zmiany w strukturze usług ogółem.

4. Struktura usług w gospodarstwach rolnych według klas wielkości ekonomicznej jest zróżnicowana. W gospodarstwach bardzo małych, małych i średnio małych przeważały usługi do produkcji roślinnej (37–53%), a ich udział zmniejszał się wraz z rosnącą wielkością klas ekonomicznych gospodarstwa rolnego. Można przypuszczać, że im mniejsze gospodarstwo rolne, tym bardziej opłacalny wydaje się zakup usług. Zauważalna jest zależność, że im większe gospodarstwo rolne, tym większy udział usług weterynaryjnych w strukturze usług ogółem, natomiast zmniejsza się w nich udział usług do produkcji roślinnej i transportowych.

LITERATURA

- Goraj, L., Bocian, M., Czarnota, P., Olewnik, E., Osuch, D., Smolik, A. (2009). Instrukcja kodowania oraz wykazy kodów. Wersja 2010, Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kołodziejczak, M. (2015). Korzystanie z usług w rolnictwie w krajach Unii Europejskiej z regionu Europy Środkowo-Wschodniej. W: A. Czyżewski, B. Klepacki (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*. IX Kongres Ekonomistów Polskich (s. 459–470). Warszawa: Wyd. PTE.
- FADN (2014). Niepublikowane dane statystyczne zebrane i przetworzone w ramach systemu zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych w UE – Farm Accountancy Data Network (FADN). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Radwan, A. (2010). Usługi produkcyjne w gospodarstwach rodzinnych – analiza czasowo-przestrzenna. *Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich* (nr 10). Kraków: PAN, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi.
- Tomeczak, F. (1981). *Obsługa produkcyjna rolnictwa*. Warszawa: PWRiL.
- Wojciechowska, B. (1979). *Usługi produkcyjne w procesie rekonstrukcji rolnictwa polskiego*. Poznań: PWRiL.